

Venecije prema skupini dalmatinskog i slavonskog stanovništva koje je tamo obitavalo u kasnom srednjem vijeku, bilo da se radilo o poslovima koje su obavljali tamo, njihovim migracijama, integraciji te koegzistenciji s lokalnim stanovništvom. U vidu veze između integracije i koegzistencije, potrebno je spomenuti bratovštinu dalmatinsko-slavonskog stanovništva pod nazivom *Scuola dei Dalmati* ili *Scuola di San Giorgio e Trifone degli Schiavoni*, koja je osnovana 1451. godine. Ona je služila kao emocionalna podrška i društvena i zdravstvena pomoć; mjesto informacija i uspostavljenih kontakata, nudeći potrebno znanje o funkcioniranju javnih ustanova; osiguravatelj financijske pomoći.

Zbornik *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Newcomers* daje dosta detaljan pregled odnosa došljaka u različitim srednjovjekovnim gradovima i omogućuje komparativni pogled na međusobni odnos grada i njegove zajednice s došljacima. Pregledavajući članke u zborniku, mogu se vidjeti određene sličnosti u različitim područjima. Pravna kategorija građanin (*civis*) nije u istom razdoblju označavala istu društvenu skupinu, kao i što se postupak stjecanja građanstva razlikovao s obzirom na komunu i njezin statut. To što je određeni pojedinac bio došljak u gradu i nije još dobio puno građanstvo nije značilo da nije uživao određena prava i društveni status u novoj sredini, a koliko će se daleko uspesti na ljestvici je ovisilo o njegovu bogatstvu i položaju u gradu podrijetla. Trajni čin integracije u novu sredinu bilo je sklapanje braka s lokalcima prilikom čega bi se najčešće ženili pojedinci sličnog bogatstva i društvenog položaja i na taj način si osigurali viši položaj u novom gradu. Svaka skupina došljaka je sa sobom nosila određene posebnosti, karakteristike i običaje i bili su stranci u novoj zajednici u kojoj su se trebali prilagoditi zakonima komune u koju su dolazili. Međutim, u isto vrijeme su svojim radom i djelovanjem oblikovali novu sredinu, i baš ta raznolikost mnogobrojnih došljaka i stranaca činila je temelj srednjovjekovnih gradova. Iako tema došljaka u srednjem vijeku otvara još dovoljno prostora za daljnja istraživanja, ovaj je zbornik napravio velik korak naprijed i nadam se da će potaknuti ostale znanstvenike iz različitih polja da također daju svoj prinos ovom istraživačkom pitanju.

Sanja Miljan

Trideset pogleda na Sredozemlje: uvodni eseji "Knjige Mediterana", ur. Nenad Cambi, Književni krug, Split 2020., 324 str.

Sredinom ove godine objavljena je knjiga *Trideset pogleda na Sredozemlje. Uvodni eseji "Knjige Mediterana"* u izdanju splitskoga Književnog kruga. Kao što i sam naslov kaže, knjiga objedinjuje uvodna predavanja s manifestacije "Knjiga Mediterana", znanstvenog i kulturnog projekta udruge Književni krug koji se svake godine koncem rujna odvija u Splitu već više od tri desetljeća. Ova manifestacija godišnje obuhvaća jedan ili čak dva znanstvena skupa koji se svojom temom uvijek referiraju na Sredozemlje u prošlosti, a uz to se održavaju i popratne izložbe, predstavljanja knjiga i tematska predavanja. Broj sudionika godišnje premašuje stotinu, a osim iz Hrvatske, oni dolaze i iz drugih zemalja Sredozemlja, Europe i svijeta. Svake godine naročita počast iskazuje se jednom uglednom gostu koji bude pozvan da govori na otvaranju "Knjige Mediterana". Uvodni su eseji tih eminentnih znanstvenika sada okupljeni u ovoj knjizi te u kronološkom slijedu njihova izlaganja konačno objavljeni, uz kratku biografiju s fotografijom autora.

Prvi tekst u ovom izdanju esej je akademika Vlatka Pavletića, pod naslovom *Mediteran. Poezija sklada, more koje spaja* (9–11) izložen još 1990. godine. Iduće godine uvodno predavanje održao je Slobodan Prosperov Novak pod naslovom *Mediteran nije prostor granica nego susreta* (13–17), a potom slijedi tekst Nikole Jakšića *Mediteranac – mornar ili čobanin* (19–22). Knjiga se nastavlja esejem *Orbis Romanus* (24–27) Nedjeljka Mihanovića, a potom slijedi tekst *Knjiga – sjaj Mediterana* (28–30) akademika Ive Frangeša, utemeljitelja Biblioteke Knjiga Mediterana. Godine 1995. uvodno je predavanje održao akademik Tonko Maroević pod naslovom *More posred zemlje* (31–49), dok je iduće godine na otvaranju manifestacije govorio Ivo Babić s temom *Rasponi Jadrana i mito-poetski diskurs* (51–56). Dražen Katunarić autor je idućeg teksta *Dioklecijanova palača knjiga života* (58–62), a potom slijedi esej akademika Luke Paljetka *Sve oči Mediterana / Sredozemni Vasistas* (64–69). Izdanje se nastavlja tekstom Joška Božanića *Summa Falkušiana* (71–76) te esejem akademika Pavla Pavličića *More i voda* (77–79). *Duh Mediterana (religijsko-filozofski aspekt)* (81–87) idući je tekst autora Ive Brešana, a potom slijedi uvodno predavanje Anatolija Kudrijavceva *Smrtnost mediteranske vječnosti* (89–95). *Hrvatski Jadran – između mora i kontinenta* (96–135) razmatra Joško Belamarić u idućem eseju, a zatim slijedi tekst akademika Jakše Fiamenga *Listanje mora, valovanje knjige* (137–142). Godine 2006. uvodno predavanje na “Knjizi Mediterana” održao je akademik i dugogodišnji predsjednik Književnog kruga Nenad Cambi pod naslovom *Antički korjeni mediteranske ekumene* (145–156), a iduće godine uvodno je govorio akademik Radoslav Katičić s prigodnom temom *Knjiga i Mediteran* (158–167). *Mediteran – na pragu novoga tisućljeća* (169–173) razmatra Predrag Matvejević u istoimenom predavanju održanom 2008. godine, dok akademik Tomislav Raukar u idućem eseju donosi historiografski pogled na *Jadransko srednjovjekovlje i Mediteran* (175–184). Sljedeći tekst u ovoj knjizi esej je akademika Josipa Bratulića naslovljen *Hagiografija i historiografija* (186–214), a održan je 2011. kao tematski uvod znanstvenom skupu o splitskoj hagiografskoj baštini. Potom slijede tekstovi Mirjane Matijević Sokol *Splitski srednjovjekovni književni krug* (216–227) te Marka Grčića *Meditacija o nostalgiji* (229–243). *Svijet u zrcalu Mediterana* (244–265) proučava Mislav Ježić u tekstu koji se nastavlja na esej R. Katičića izložen nekoliko godina ranije. Godine 2015. uvodno je predavanje, naslovljeno *Al-Andalus – srednjovjekovni primjer mediteranskog multikulturalizma* (244–277), održao Daniel Bučan, a sljedeće je godine uvodno govorio Josip Vrandečić s temom *Promišljanja o Splitu: tri moderne definicije grada* (279–288). Idući tekst ove vrijedne edicije rad je Bratislava Lučina prigodno naslovljen *Jadranski osvjet hrvatskog humanizma* (289–299), a potom slijedi esej akademika Mladena Machieda *Mediteran: jučer i danas* (300–314). Zadnji tekst ove knjige izložen je kao uvodno predavanje na prošlogodišnjoj “Knjizi Mediterana” te pretočen u esej pod naslovom *Oživiljena povijest u ljetnikovcima Rijeke dubrovačke (15. do 19. st.)* (315–323), autorice Slavice Stojan.

Tih 30 eseja donosi 30 različitih promišljanja o prošlosti, sadašnjosti, a ponegdje i budućnosti Mediterana, u koje su utkani svi misaoni putevi i znanstveni domašaji njihovih autora. U nekim se tekstovima posve lirski i poetski razmatra sredozemni svijet kao kolijevka civilizacija međusobno isprepletenih društvenim, kulturnim, ekonomskim i inim vezama, dok se u drugima, ovisno o osobnoj preferenciji i znanstvenoj usmjerenosti njihovih autora, gotovo braudelijanski sagledavaju procesi dugih trajanja i višeslojni fenomeni povijesnih zbivanja. Stoga će ova knjiga donijeti užitek čitanja svim zaljubljenicima u povijest i književnost, ali će zasigurno biti i polazišna točka u znanstvenim istraživanjima prošlosti, sadašnjosti i budućnosti “mora posred zemlje”, poslužimo se riječima jednog od autora ovih tekstova.

Knjiga je luksuzno uvezena tvrdim koricama s prigodnom ilustracijom Cavallinijeve nautičke karte Mediterana iz 17. st. Sadrži i slikovni dodatak kao svojevrsni katalog najvažnijih izdanja Književnog kruga s edicijama iz Biblioteke Knjiga Mediterana. Upotpunjen je fotografijama programskih knjižica pojedinih znanstvenih skupova, naslovnica raznih kataloga izložbi te reklamnim plakatima manifestacije, koji zajedno daju lijep prikaz tridesetogodišnje povijesti održavanja ovog projekta. Književnom krugu kao idejnom začetniku i glavnom nositelju cjelokupne organizacije želimo još puno uspješnih "Knjiga Mediterana".

Tonija Andrić

Inwardness, individualization, and religious agency in the Late Medieval Low Countries: Studies in the Devotio Moderna and its contexts, ur. Rijcklof Hofman – Charles Caspers – Peter Nissen – Mathilde van Dijk – Johan Oosterman, *Medieval Church Studies*, sv. 43, Brepols, Turnhout 2020., 230 str.

Ova dobro napisana prnova Brepolsovoj seriji *Medieval Church Studies* proizlazi iz znanstvenog skupa *Devotio: Individualization of Religious Practices in Western European Christianity* (c. 1350– c. 1550), koju je Sveučilište Radboud iz Nijmegen organiziralo 2016. Pažljivo istražujući kako su se kasnosrednjovjekovni pojedinci mogli razumjeti u odnosu prema Bogu i društvu, autori radova u zborniku magistralno popunjavaju istraživačku prazninu koja je prethodno postojala u znanstvenom istraživanju. Po temama sređeni eseji nude interdisciplinarni dijalog o međuigri između individualizacije i vjerske aktivnosti u kontekstu kasnosrednjovjekovnih zemalja Beneluksa.

Svezak otvara uvod Rijcklofa Hofmana pod naslovom *Inwardness and Individualization in the Late Medieval Low Countries* (1–34). Prvo, uvod donosi radne definicije pojmova "pojedinaac," "individualizacija" i "osoba," te potom nastavlja s temeljitim historiografskim pregledom koncepta "samosvijesti" u srednjem vijeku. Kako Hofman potcrtava, zbornik koji prikazujemo priklanja se pristupima "sebi" Gerta Melvillea i Caroline Walker Bynum. Stoga, urednici sugeriraju definiranje "pojedinaca" kroz njihovu zaokupljenost s društvenim "drugima" i božanskim "Drugim". Otuda, kako Hofman naglašava, sociološki pojam "međuodnosa" (relativity) ujedinjuje devet eseja ovog sveska. Uvod zatvara objašnjenje logičkog poretka eseja u zborniku.

Esej Roba Faersena *'Individualization' and 'Personalization' in Late Medieval Thought* (35-50) čini prvi tematski blok sveska. Autor istražuje razlikovanje konceptata "pojedinaac" i "osobe" u srednjem vijeku koristeći metodologiju povijesti ideja. Nudi urednu kronološku usporedbu načina na koji su izabrani srednjovjekovni mislioci iz 12., 14. i 16. stoljeća objašnjavali razliku među ta dva koncepta kroz prizmu "relacionalnosti". Faersen uvjerljivo demonstrira da se taj pojam prvi put pojavljuje u radovima Vilima od Sv. Thierryja i kasnije ulazi u flamansku duhovnu literaturu i osobne devocionalne knjige. Tri studije slučajeva koje Faersen bira pokazuju da u srednjem vijeku i razdoblju pokreta *Devotio moderna* uloge pojedinca unutar društva i njihovi odnosi s Bogom definiraju pojam "personalizacije." Nasuprot tome, koncept "individualizacije" pojavljuje se u novija vremena i ne odnosi se na odnos osobe prema zajednici, nego na njezinu zaokupljenost sa svojim unutrašnjim ja.